PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 17 / KIVONATOS JEGYZET

Amikor mást mondasz, mint amit gondolsz

Attitűd, konformitás, engedelmesség és kognitív disszonancia

Nagy kérdés: hogyan változtatja meg a társas nyomás azt, amit kimondunk vagy megteszünk, és hogyan igazítjuk ehhez a saját véleményünket?

Történeti hely és az attitűd fogalma

Az 1950-1960-as évek kísérleti szociálpszichológiája a csoportnormák után a többségi nyomást, a tekintélyt és az önigazolást vizsgálja. A disszonanciaelmélet a viselkedés és belső vélekedések viszonyát állítja középpontba; az attitűdváltozás nem pusztán jutalmazás kérdése.

Attitűd: valamely személy, tárgy, ügy vagy cselekvés kedvező/kedvezőtlen értékelése. Nem azonos a tényleges viselkedéssel. **Későbbi kapcsolat:** Ajzen (1991) modelljében a viselkedésre irányuló attitűd, a szubjektív norma és az észlelt kontroll alakítja a szándékot; a végrehajtást a kontrollfeltételek is korlátozhatják.

FOGALOM	MIHEZ IGAZODIK A SZEMÉLY?
Konformitás	Mások ítéletéhez vagy csoportnormához; közvetlen parancs nélkül is létrejöhet.
Engedelmesség	Tekintélynek tulajdonított személy közvetlen utasításához.
Nyilvános igazodás	A kimondott válasz változik; belső elfogadás nem szükségszerű.

Asch: egyértelmű feladat, egyhangú többség

Solomon Asch (1956): a résztvevő egy mintavonal hosszához illő vonalat választott. Előtte beavatott társak bizonyos próbákban egyhangúan hibás választ adtak. **Mérés:** a többség téves választát követő feleletek aránya. A kritikus próbákban körülbelül egyharmadnyi igazodás jelent meg; sok helyes, független válasz is maradt. Ez **válaszarány**, nem a „konform emberek” aránya.

Az egyhangúság megtörése csökkentette az igazodást. A vizsgálat nem bizonyítja, hogy mindenki elhiszi a többség állítását, vagy hogy a csoport mindig legyőzi az egyént. Szűk hallgatói minták és mesterséges feladat korlátozzák az általánosítást.

Két társas befolyás: nem merev választóvonal

Normatív: elfogadást keresünk, elutasítást kerülünk. **Információs:** mások választát a valóságra vonatkozó támpontként használjuk. Egy helyzetben mindkettő működhet (Deutsch & Gerard, 1955). **Kapcsolat a 16. témával:** Sherif bizonytalan ingere eltér Asch világos vonalítéleti helyzetétől.

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 17 / KIVONATOS JEGYZET

Tekintély és önigazolás

Mit tettek a résztvevők, és mit lehet ebből következtetni?

Milgram (1963): az engedelmesség mérése

A „tanár” szerepébe került résztvevőt arra utasították, hogy hibás válaszokért növekvő feszültségűnek jelzett áramütéseket adjon a „tanulónak”. A tanuló beavatott személy volt, **nem kapott valódi áramütést**. **Mérés:** a legmagasabb elért kapcsolóállás és a folytatás/megtagadás. A közölt alapfeltételben **40 férfiból 26 (65%)** eljutott a 450 voltosnak jelölt maximumig.

A szám egy meghatározott eljárásra vonatkozik, nem az emberiség állandó engedelmességi aránya. A tiltakozás és feszültség együtt járhatott a folytatással. A megtévesztés, a stressz és a visszalépés szabadságának megélése súlyos etikai kérdés. A tudományos tekintély hitelessége és a résztvevő helyzetértelmezése is számít; nem egyszerű „vak engedelmesség” minden esete (Haslam & Reicher, 2012).

Festinger: kognitív disszonancia

Leon Festinger elméletében az egymással pszichológiailag össze nem illő kogníciók feszültséget és annak csökkentésére irányuló motivációt kelthetnek. Ilyen lehet az „őszinte vagyok” és az „olyasmit állítottam, amit nem tartok igaznak” ütközése. Nem egyszerűen bármilyen bizonytalanság vagy rossz közérzet.

A csökkentés útja lehet a **viselkedés megváltoztatása**, az **attitűd módosítása**, új igazoló megfontolás hozzáadása vagy az ellentmondás jelentőségének kisebbítése. A racionalizálás csak az egyik lehetőség; a feszültség önmagában nem bizonyítja, hogy a döntés hibás volt.

Festinger és Carlsmith (1959): az 1 és 20 dollár

Férfi hallgatók unalmas feladatok után 1 vagy 20 dollárért azt mondták egy következőnek bemutatott személynek, hogy a feladat élvezetes. A kontrollcsoport nem kapta ezt a kérést. **Mérés:** a feladat utólagos értékelése. Az 1 dolláros csoport átlagosan élvezetesebbnek minősítette a feladatot, mint a 20 dolláros és a kontrollcsoport.

Elégtelen külső igazolás: a kis jutalom kevésbé magyarázza meg az attitűddel ellentétes állítást, így az értékelés módosulása csökkentheti a disszonanciát. Ez az adott helyzet elméleti értelmezése; nem általános törvény arról, hogy a kevesebb pénz nagyobb elégedettséget okoz.

Saját példa: egy megbeszélésen támogatod a vitatható tervet. Más kérdés, hogy a többiekhez igazodtál-e, utasítást követtél-e, és hogy később mivel igazolod a döntésedet. Egy mondatból az ok nem állapítható meg.

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 17 / KIVONATOS JEGYZET

A híres történet nem elég

Stanford kritikai példaként | összekapcsolás és vizsgapontok

Stanford, 1971: Zimbardo és munkatársai szimulált börtönben őr- és rab-szerepeket osztottak ki; a vizsgálatot hat nap után leállították. Megalázó viselkedést és distresszt írtak le (Haney és mtsai, 1973). **Le Texier (2019)** archívumok és interjúk elemzésével kutatói instrukciókat, elváráshatásokat és adatkezelési problémákat tárt fel. Kontrollfeltétel nélkül a szerep, az instrukció és a kutatói beavatkozás hatása nem választható szét. A tanulmány **nem megbízható bizonyíték** arra, hogy az őrszerep önmagában szükségszerűen kegyetlenséget okoz.

Mai jelentőség: ítélet és nyilvános válasz elkülönítése; tekintély, helyzetértelmezés és önigazolás vizsgálata. A kritika nem teszi azonossá a három kutatási program bizonyítékait. A szűk minták, a megtévesztés és a kutatói elvárások mérlegelendők; a helyzeti magyarázat nem szünteti meg a felelősséget.

Négy tengely: általános: ítélet és motiváció; személyiség: énkép és önigazolás; fejlődés: normák és tekintély megértésének későbbi kutatása; szociál: többség, autoritás, attitűd. **Térkép:** 16 (társas helyzet és norma) → 17 → 18 (attribúció), 19 (csoportidentitás), 32 (módszertani önkorrekció).

Ne keverd össze!

Konformitás ≠ engedelmesség. Kimondott egyetértés ≠ belső elfogadás. Disszonancia ≠ minden kellemetlen érzés. Elégtelen igazolás ≠ „kis jutalom mindig jobb”. Stanford ≠ az emberi gonoszság bizonyítása.

Vizsgán 30 másodpercben

Asch a többséghez igazodást, Milgram a tekintély utasításának követését vizsgálta. A normatív befolyás elfogadáshoz, az információs a valóság megítéléséhez kapcsolódik. Festinger disszonanciaelmélete az össze nem illő kogníciók feszültségét és csökkentését magyarázza. Az 1 dolláros kísérlet az elégtelen külső igazolás klasszikus példája. Stanfordot módszertani és etikai kritikával együtt kell tanulni.

Szakirodalom

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179-211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied, 70*(9), 1-70. https://doi.org/10.1037/h0093718

Deutsch, M., & Gerard, H. B. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 51*(3), 629-636. https://doi.org/10.1037/h0046408

Festinger, L., & Carlsmith, J. M. (1959). Cognitive consequences of forced compliance. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 58*(2), 203-210. https://doi.org/10.1037/h0041593

Haney, C., Banks, C., & Zimbardo, P. (1973). Interpersonal dynamics in a simulated prison. *International Journal of Criminology and Penology, 1*, 69-97. Eredeti tanulmány

Haslam, S. A., & Reicher, S. D. (2012). Contesting the “nature” of conformity: What Milgram and Zimbardo’s studies really show. *PLOS Biology, 10*(11), Article e1001426. https://doi.org/10.1371/journal.pbio.1001426

Le Texier, T. (2019). Debunking the Stanford Prison Experiment. *American Psychologist, 74*(7), 823-839. https://doi.org/10.1037/amp0000401

Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 67*(4), 371-378. https://doi.org/10.1037/h0040525